

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

معاونت آموزش و ترویج

دفتر توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری

دستورالعمل اجرای طرح

زنان کارآمد – روستای سرآمد

با رویکرد تکمیل زنجیره ارزش کسب و کار زنان روستایی و عشایری

پاییز ۱۴۰۲

• مقدمه

توجه به نقش و جایگاه زنان که نیمی از جمعیت جوامع را تشکیل می‌دهند، از اهمیت اساسی برخوردار است. از طرفی در تعریف راهکارهای توسعه‌ی پایدار روستاها، توسعه نیروی انسانی از مهم‌ترین عوامل محسوب می‌گردد. آموزش و آگاهی بخشی به عنوان عامل توسعه نیروی انسانی، از مهم‌ترین ارکان توسعه پایدار به شمار می‌رود و اولین و مهم‌ترین قدم در راستای توسعه پایدار، آموزش‌های مناسب، هدفمند، منسجم و کاربردی می‌باشد. این آموزش‌ها منجر به تغییر نگرش و رفتار مخاطبان می‌شود و افزایش آگاهی، مهارت و توانمندی افراد موجب تسهیل و تسریع روند توسعه می‌شود. توسعه جوامع محلی با در نظر گرفتن ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی با اولویت زنان و کودکان از پیش‌نیازهای توسعه پایدار است.

کسب‌وکارهای زنان روستایی و عشایری مزایای زیادی در اقتصادهای ملی، محلی و منطقه‌ای بوجود می‌آورد و این فعالیت‌ها به عنوان پاسخی به رکود و مشکلات موجود در بخش کشاورزی و همچنین به عنوان یک استراتژی بقاء برای خانوار روستایی است. تحولات اجتماعی- اقتصادی روستا ناشی از تغییر در نگرش و رفتار جامعه محلی، توانمندی زنان، افزایش میزان تولید، تنوع محصولات، ایجاد و تکمیل زنجیره ارزش (مزرعه تا سفره)، زنجیره تامین و ایجاد بازارهای دائمی است و در توسعه کشاورزی و روستایی نقش بسزایی دارد و صد البته که آموزش و آگاهی بخشی موجب این تغییر و تحولات می‌گردد.

• اهمیت و ضرورت کسب و کارهای کوچک مقیاس

کسب‌وکارهای خانگی با توجه به مزایایی که دارد می‌تواند در رونق اقتصاد خانوار، معیشت پایدار جامعه روستایی و کاهش مهاجرت نقش بسزایی داشته باشد. این مزایا بدین شرح است: ایجاد تعادل و موازنه بیشتر بین کار و زندگی، آزادی و استقلال عمل بیشتر، ساعات کاری انعطاف‌پذیر، پایین بودن هزینه راه‌اندازی، پایین بودن میزان ریسک، امکان کارکردن پاره وقت، امکان مراقبت از بچه‌ها، داشتن فرصت و زمان بیشتر، تناسب با ویژگی‌های جسمی و روحی افراد، احتمال موفقیت بیشتر، احساس راحتی بیشتر، عدم نیاز به مجوز

این نوع کسب و کارها با بکارگیری نوآورانه دارایی‌های مشهود و نامشهود از جمله منابع و امکانات روستا، به دنبال شکار فرصت‌های کسب و کار هستند و با توجه به اندازه‌ی کوچک روستاها، در مقیاسی کوچک تعریف می‌شوند. اغلب تعداد شاغلان در این نوع کسب و کارها بین ۱۰-۲۰ نفر می‌باشد و با توجه به غالب بودن فعالیت‌های کشاورزی و کارگاهی، از کارایی خاصی برخوردارند.

• اهداف طرح

- شناسایی فرصت‌ها، تهدیدات، نقاط ضعف و قوت روستا و منطقه بر اساس پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل
- ساماندهی تولیدات خانگی و خرد زنان روستایی و عشایری
- توسعه کسب‌وکارهای الگویی موفق در سطح استان و ملی
- بهبود در فرایندهای کسب‌وکارهای خرد زنان

- ایجاد بازارهای دائمی، فصلی، محلی، منطقه‌ای، ملی و مجازی برای تولیدات کشاورزی و روستایی زنان
- **مخاطبان طرح (جامعه هدف)**

- زنان تولیدکننده در بخش‌های کشاورزی و صنایع دستی و... ساکن در مناطق روستایی و عشایری
- تشکل‌های اقتصادی فعال محلی زنان روستایی و عشایری
- دختران تحصیل کرده روستایی و عشایری

- **شاخص انتخاب مخاطبان (جامعه هدف)**

- تولیدکننده محصولات کشاورزی و صنایع روستایی
- گذراندن دوره‌های مدیریت کسب و کار
- مشارکت فعال در انجام فعالیت‌های گروهی (مشارکت در جلسات آموزشی، جلسات گفتگو زنان و..)
- علاقمندی و انگیزه بالا برای انجام فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و ایمنی و بهداشت

- **سطح پوشش طرح**

این طرح به صورت ملی در ۳۱ استان و جنوب استان کرمان اجرا خواهد شد.

- **زمانبندی اجرای طرح**

جدول (۱) ماتریس پیشنهادی زمانبندی یکساله اجرای طرح زنان سرآمد - روستای کارآمد

ردیف	فعالیت	زمان اجرا سال ...											
		۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱	مکان‌یابی												
۲	آموزش												
۳	ایجاد تشکل کسب و کار												
۴	تشکیل گروه‌های شغلی (تولیدی، پشتیبانی و بازار)												
۵	اعطای تسهیلات												
۶	تامین ابزار، نهاده و تجهیزات												
۷	تولید و استاندارد سازی محصولات												
۸	ایجاد و توسعه بازار												
۹	پایش و ارزشیابی												
۱۰	مستندسازی												

مراحل اجرای طرح

- این طرح در چهار فاز متوالی اجرا می‌شود:

۱. فاز مطالعات اولیه (آغازین)
۲. فاز آموزش و آماده‌سازی (برنامه‌ریزی)
۳. فاز توسعه مشاغل خانگی (اجرا و پایش)
۴. فاز توسعه بازار (اجرا، نظارت و ارزیابی)

❖ فاز یک: مطالعات اولیه (آغازین)

گام اول: تشکیل کارگروه استانی

طرح زنان کارآمد - روستای سرآمد با هدف توسعه مشاغل کشاورزی و تکمیل زنجیره ارزش برای بهبود معیشت پایدار خانوار روستایی و عشایری با مشارکت ذریبطان و ذینفعان (سازمان و ارگان‌های متولی زنان روستایی و عشایری) اجرا می‌شود. بنابراین تشکیل کارگروه استانی به منظور هم‌افزایی و جذب همکاری‌های مشترک با ترکیب زیر از جمله اقدامات اجرایی این طرح می‌باشد.

- مدیر هماهنگی ترویج (رئیس کارگروه)
- مدیرکل زنان و خانواده استانداری
- کارشناس مسئول امور زنان روستایی و عشایری (دبیر کارگروه)
- یک نفر از معاونت‌های (معاون یا یکی از مدیران زیر مجموعه) تخصصی سازمان جهاد کشاورزی استان با توجه به موضوع طرح
- کارشناس امور زنان اداره کل امور عشایر استان
- یک نفر نماینده از مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان
- سه نفر صاحب‌نظر یا کارشناس مطلع در حوزه زنان روستایی (دانشگاه/ انجمن‌های علمی، موسسات/ خیریه‌ها/ یا سایر ادارات مرتبط با موضوع و...)
- یک نفر نماینده نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی
- یک نفر از مدیران جهاد کشاورزی شهرستانی با توجه به تجربه موفق قبلی در حوزه توسعه فعالیت‌های زنان روستایی و عشایری

- یک نفر از رؤسای ادارات آموزش و ترویج کشاورزی شهرستان‌ها، با توجه به تجارب موفق در حوزه توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری

گام دوم: شناسایی روستاهای واجد شرایط اجرای طرح و بررسی‌های اولیه

- روستاهای دارای تسهیلگر (ترجیحا)
- روستاهای دارای صندوق اعتبارات خرد فعال (ترجیحا)
- روستاهای دارای تولیدات قابل عرضه در بازار (قابلیت‌هایی که می‌تواند تبدیل به شایستگی محوری و مزیت رقابتی شود)
- روستاهای برخوردار از ظرفیت‌های طبیعی، لجستیکی و ...
- تکمیل اطلاعات روستاهای پایلوت بر اساس جداول ۲ تا ۵

جدول شماره (۲) ثبت اطلاعات روستا محل اجرای طرح استان ...

شهرستان	روستا	جمعیت روستا/جامعه عشایری	جمعیت زنان روستایی/عشایری	سرانه درآمد روستا (هزارریال)	نام و میزان محصولات غالب روستا (زراعی/باغی/دامی و...)		اسامی روستاهای مجاور با تولیدات مشابه
					محصول	میزان (کیلوگرم)	

جدول شماره (۳) منابع (انسانی و مالی) روستای محل اجرای طرح

سمت	رئیس شورای روستا	دهیار روستا	زن تسهیلگر	نام تشکل/تعاونی/شرکت مستقر در روستا نام مدیر عامل	نام و نام خانوادگی کارشناس پهنه و شماره تماس	نام بانک یا موسسات اعتباری مستقر در روستا
مشخصات فردی						
نام و نام خانوادگی						
شماره تماس						

جدول شماره (۴) منابع (انسانی) روستای محل اجرای طرح

مشخصات دختران دانش‌آموخته دانشگاهی ساکن در محل						
ردیف	نام و نام خانوادگی	تاریخ تولد	کد ملی	مقطع تحصیلی	رشته تحصیلی	شماره تماس

جدول (۵) شاخص‌های مورد نیاز در رابطه با اطلاعات و آمار روستاهای پایلوت

استان:..... شهرستان:..... روستا:.....

ردیف	شاخص	اطلاعات
۱	جمعیت کل استان	
۲	جمعیت کل شهرستان	
۳	جمعیت روستایی استان	
۴	جمعیت روستایی شهرستان	
۵	جمعیت زنان روستایی شهرستان	
۶	جمعیت کل روستا	
۷	جمعیت زنان روستا	
۸	بررسی موقعیت مکانی روستا	
۹	بررسی موقعیت جغرافیایی روستا (آب و هوا)	
۱۰	بررسی منابع آب روستا	
۱۱	فاصله تا نزدیکترین شهر	
۱۲	بررسی نحوه دسترسی به وسایل نقلیه و وضعیت راه‌های ارتباطی	
۱۳	بررسی وجود نهادها و مراکز خدمات‌رسان در روستا از جمله (مرکز بهداشت، مدرسه و...)	
۱۴	نحوه دسترسی به وسایل ارتباط جمعی	
۱۵	زیر ساخت‌های I.C.T و میزان استفاده از فضای مجازی	
۱۶	ویژگی‌های منحصر به فرد روستا	
۱۷	وجود یا عدم وجود بازارهای محلی	
۱۸	وجود یا عدم وجود سایت‌های گردشگری و بوم گردی و...	
۱۹	بررسی وجود یا عدم وجود فضاهایی جهت ایجاد یا گسترش کسب و کارهای زنان روستایی	
۲۰	وجود یا عدم وجود صندوق‌های اعتبارات خرد	
۲۱	در صورت وجود صندوق اطلاعات صندوق شامل: (تاریخ تشکیل - تعداد اعضا - سرمایه صندوق - میزان و تعداد تسهیلات دریافتی - محل اخذ تسهیلات و بررسی مسائل و مشکلات صندوق‌ها) جمع‌آوری گردد.	
۲۲	وجود یا عدم وجود تسهیلگر در روستا در صورت وجود (نام و نام خانوادگی تسهیلگر)	

۲۳	تعداد زنان تولیدکننده یا شاغل روستا به تفکیک نوع فعالیت	
۲۴	مشخصات تولیدکنندگان زن به تفکیک نوع محصول تولیدی	
۲۵	تعداد کل بهره‌برداران	
۲۶	تعداد بهره‌برداران زن	
۲۷	درآمد ماهیانه هر فرد شاغل (علل خصوص زنان تولیدکننده یا شاغل)	
۲۸	درآمد سرانه کلی روستا در یک سال	
۲۹	تولید محصولات باغی / زراعی / دامی به تفکیک نوع محصول و میزان تولید	
۳۰	سن و سطح تحصیلات بهره‌برداران و تولیدکنندگان زن	
۳۱	بررسی وجود و تعداد و مشخصات شرکت‌های خدمات مشاوره‌ای	
۳۲	بررسی وجود تعاونی‌های روستایی در منطقه	
۳۳	وجود مراکز خدمات غیردولتی و شرکت‌های خصوصی فعال خدمات‌رسان حوزه کشاورزی و منابع طبیعی	
۳۴	میزان مشارکت جامعه محلی	کم ● متوسط زیاد ● خیلی زیاد ●
۳۵	میزان استفاده جامعه محلی از اطلاعات و دانش کارشناسان کشاورزی	کم ● متوسط زیاد ● خیلی زیاد ●
۳۶	میزان مراجعه کارشناسان کشاورزی به روستا	کم ● متوسط زیاد ● خیلی زیاد ●
۳۷	تجربیات گروهی زنان روستا در رابطه با کسب و کارها و ایجاد اشتغال	

گام سوم: شناسایی و معرفی شرکا و مذاکره با آنها جهت تعیین سهم و نوع همکاری هر یک از آنها

- استانداری / فرمانداری / دهیاری / شورا ...
- سازمان‌های دولتی فعال در حوزه روستاها (سازمان امور عشایر، تعاونی روستایی و...)
- سازمان‌های مردم نهاد و خیرین
- بانک‌ها و موسسات اعتباری (بانک کشاورزی، بنیاد برکت، صندوق کارآفرینی امید و...)
- مراکز خدمات مشاوره کشاورزی غیر دولتی تحت نظارت نظام مهندسی
- و...

جدول (۶) معرفی شرکا و نوع همکاری

ردیف	نام همکار یا شریک	نوع همکاری

گام چهارم:

تهیه طرح توجیهی بر اساس مدل ارائه شده توسط دفتر توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری (نمونه طرح توجیهی به پیوست می‌باشد)

در فاز یک، پس از شناسایی روستاهای واجد شرایط، با تشکیل کارگروه از بین روستاها، اطلاعات یک روستا با بیشترین مزیت نسبی، به عنوان روستای سرآمد انتخاب و اطلاعات مربوطه، توسط مدیریت هماهنگی ترویج کشاورزی استان در قالب جداول شماره ۱ تا ۶ تهیه و حداکثر ظرف مدت یک ماه به دفتر توسعه فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی و عشایری ارسال می‌شود.

○ نکته: بازه زمانی اجرای فاز یک، ۳۰ روز می‌باشد

❖ فاز دوم: آموزش و آماده‌سازی (برنامه‌ریزی)

این فاز با هدف آگاهی بخشی و ظرفیت‌سازی مخاطبان به صورت کارگاهی در روستا و برای زنان روستایی و عشایری اجرا می‌شود. در فاز آموزشی، مخاطبان بر اساس نیاز، علاقمندی، نوع تولیدات، پیشینه شغلی و مزیت نسبی در دوره‌های آموزشی و مهارتی شرکت می‌کنند. آموزش و مشاوره‌های تخصصی برای تشکلهای کسب‌وکار طبق جدول شماره (۶) به اعضای گروه‌های تولیدی، پشتیبانی و بازار ارائه می‌گردد. لازم بذکر است هر استان با توجه به عنوان پیشنهادی و مشاغل زیربخش‌های کشاورزی و روستایی جدول شماره (۷) گروه‌های شغلی را تشکیل می‌دهد. همچنین بهره‌مندی از مربی کسب و کار استانی نیز در دستور کار این طرح دیده شده است.

جدول شماره (۷) عناوین دوره‌های آموزشی و گروه‌های شغلی

عناوین دوره‌های آموزشی و مشاوره	گروه‌های شغلی
❖ مشارکت و فنون تسهیلگری	
❖ مدیریت کسب‌وکار	❖ محصولات زراعی
❖ شناسایی اصول تدوین طرح کسب و کار (PB)	❖ محصولات باغی
❖ کسب و کار سبز	❖ محصولات دامی / طیور / آبیزی پروری / حشرات مفید
❖ تحلیل مالی کسب و کار (سرمایه‌گذاری ثابت ، هزینه‌های جاری و سرمایه در گردش ، هزینه استهلاک ، تحلیل سربه سرو...)	❖ محصولات جنگل و مرتع
❖ مدیریت ریسک و بیمه کشاورزی	❖ صنایع تبدیلی
❖ بازار محصولات کشاورزی و روستایی	❖ بازار
❖ کیفیت تولید	❖ صنایع دستی
❖ بهداشت محیط و بهداشت فردی	❖ گردشگری کشاورزی / گردشگری روستایی / گردشگری غذا / سلامت و بوم‌گردی
❖ بازارهای مجازی	
❖ زنجیره ارزش	
❖ زنجیره تامین	
❖ زنجیره توزیع	
❖ مهارت‌های شغلی (مشاوره)	
❖ استاندارد سازی محصولات تولیدی	
❖ اصول برنامه‌ریزی	

جدول (۸) لیست مشاغل پیشنهادی کشاورزی و روستایی زنان روستایی و عشایری

ردیف	حوزه فعالیت	مشاغل با رویکرد زنجیره ارزش و زنجیره تامین
۱	دام و طیور	نوغانداری - پرورش طیور و ماکیان - پرورش پرندگان زینتی - پرورش گاو، گوسفند و بز - پرورش زنبور عسل و حشرات مفید، پرورش شتر، پرورش شتر مرغ، پرورش اسب، الاغ، قاطر ... زنجیره ارزش ابریشم - جوجه کشی - فراوری محصولات لبنی - فراورده های عسل و ...
۲	باغبانی	کشت گیاهان دارویی - پرورش قارچ - تولید محصولات گلخانه ای و تولید نشا - زنجیره ارزش گیاهان دارویی (دمنوش و عرقیات و...) صنایع تبدیلی محصولات باغی (خشک کردن، تولید قهوه از هسته خرما، مربا، ترشیجات و شوربجات و...)
۳	زراعت	تولید سبزی و صیفی در فضاهای باز، تولید حبوبات و غلات، تولید نهال مثمر، بسته بندی فراوری محصولات زراعی (نان و کلوچه، فتیر، ترخینه و...)
۴	منابع طبیعی	زراعت چوب و تولید نهال غیرمثمر و گونه مرتعی و...
۵	آبزی پروری	پرورش ماهیان زینتی، پرورش ماهیان سردابی و گرمابی، آرتیمیا، میگو صنایع تبدیلی خانگی - ماهی و میگو - طبخ آبزیان - و...
۶	صنایع دستی	تولید صنایع دستی از پوشال گندم و برنج (حصیربافی، کوب بافی، کپوبافی و ..) صنایع دستی از ضایعات نخل زنجیره ارزش پشم و کرک (گوسفند و بز و شتر) زنجیره ارزش ابریشم (پارچه، قالی و تابلو فرش) و ...
۷	گردشگری	گردشگری کشاورزی / گردشگری غذا و سلامت / بومگردی

❖ فاز ۳: فاز توسعه مشاغل (اجرا و پایش)

در این فاز مخاطبان طرح با رویکرد بازارمحور به سه گروه زیر تقسیم می‌شوند.

- تشکیل گروه تولیدی:

این گروه با حداقل ۵ و حداکثر ۱۵ عضو تشکیل و ساماندهی می‌شود و اعضای آن بر اساس نوع تولید و فعالیت مطابق جدول شماره (۳) آموزش می‌بینند. همچنین گروه‌بندی شغلی با مشاوره و بر اساس فعالیت‌های تولیدی، علاقه‌مندی، توانایی، سوابق و تجربه مخاطبان مطابق جدول شماره (۴) انجام می‌شود و هر گروه عرضه کننده یک محصول و زنجیره ارزش آن یا یک خدمت (کالا) است. در این گروه علاوه بر تولید؛ ساماندهی تولیدات نیز انجام می‌شود (پاک کردن، خشک کردن، فرآوری، بسته‌بندی محصولات و ...).

* تولیدات قابل عرضه از سه منبع تهیه و ساماندهی می‌شود:

۱. محصولاتی که توسط گروه کسب و کار در یک روستا تولید شده است.
۲. محصولاتی که در سایر روستاها یا توسط سایر تولیدکنندگان تولید و توسط گروه کسب‌وکار خریداری شده است.
۳. ترکیبی از محصولات تولید شده و محصولات خریداری شده

- تشکیل گروه پشتیبانی:

این گروه مسئولیت خرید نهاده‌ها و تجهیزات و نیز جمع‌آوری و خرید محصولات و تولیدات از سایر تولیدکنندگان در روستاهای همجوار و حمل و نقل کالا را دارد. این گروه می‌تواند از دختران فارغ التحصیل روستایی و یا از افراد خانواده‌های اعضا نیز تشکیل شود.

- تشکیل گروه بازار (بازارچه‌های محلی و مجازی):

این گروه با توجه به علاقه‌مندی افراد و توانایی‌های آنان تشکیل می‌شود. اعضای این گروه، آموزش‌های حرفه‌ای مورد نیاز را، پیش از انجام فعالیت گذرانده و آماده به خدمت‌رسانی هستند. گروه بازار به عنوان یکی از گروه‌های سه‌گانه در شکل کسب‌وکار، مسئولیت فروش تولیدات را بر عهده دارند. مسئولیت بازاریابی، بازار سازی و بازاریابی (حفظ بازار) کالا با این گروه است که به طور ویژه به فعالیت‌های طراحی، برندسازی، تبلیغات، فروش و مدیریت ارتباط با مشتری (CRM) می‌پردازد.

* شایان ذکر است گروه تولیدی نوع، میزان و نحوه عرضه تولیدات را با سفارش گروه بازار انجام می‌دهد.

* هر گروه بایستی آموزش‌های مرتبط با خود را بر اساس عنوان پیشنهادی در جدول شماره ۶ دیده باشد.

❖ فاز چهارم: فاز توسعه بازار (اجرا، نظارت و ارزیابی)

در فاز توسعه بازار، اقدامات حمایتی در ۲ سطح ستاد و استان به شرح زیر انجام می‌شود:

- هماهنگی با موسسات و نهادها برای تسهیل در دسترسی زنان روستایی به منابع
- هماهنگی برای برگزاری نمایشگاه‌های ملی و منطقه‌ای برای عرضه محصولات زنان روستایی
- تسهیل فرایند واگذاری غرفه‌های فصلی، برای عرضه تولیدات زنان روستایی و عشایری از طریق مشارکت سایر دستگاه‌ها

✓ الزامات اجرای طرح:

- پایش و ارزشیابی
- پایش و ارزشیابی از جمله الزامات اجرایی طرح است که ضامن موفقیت و پایداری طرح می‌گردد. کارشناسان مجری طرح بر اساس فرم‌های ارسالی از دفتر، اقدام به پایش و ارزیابی فرایند اجرای طرح می‌کنند.
- مستندسازی
- استان باید بر اساس فرمت مستندسازی، در طول اجرای فرایند، وقایع و رخدادها را ثبت کند.

✓ فرمت مستندسازی

- تهیه و تکمیل طرح توجیهی
- تکمیل تمام جدول‌های موجود در دستورالعمل
- تهیه و ارسال گزارشات مدون از روند اجرای طرح
- مستندسازی تصویری (عکس، فیلم و کلیپ ۲ دقیقه‌ای)
- تصاویر باید حاوی مشخصات طرح به صورت بنر، مخاطبان در حال انجام فعالیت یا حاضر در دوره‌های آموزشی باشد
- ثبت نوآوری در اجرای طرح و نتیجه آن
- ثبت چالش‌ها و راهکارهای رفع آن